

רשימות

על ליאון בלום

שלמה ביקל

מנהיגיהן ודובריהן של המפלגות השמאליות ברפובליקה השלישית חולשה יתירה היתה להם לרוח היעקובינים ולמסרתם. המפלגות הפדוליטאריות ראו עצמן כיורשי קלוב היעקובינים, שכפה על המהפכה הצרפתית הגדולה דרכים קיצוניות יותר ויותר ועד רובאספיאר הגיע. אך לא פחות מהן חבצו לעצמן גם המפלגות הבורגניות, ואפילו עמדו זרת אחת שמאלת מן המרכז, זכות על מורשתם הרעיונית של היעקובינים. לקומוניסטים היו מאראס ורובספיאר אבות, הפרופאגאנדה הדינאמית וגיבורי חלומות הדיקטטורה שלהם. לסוציאליסטים היתה מסורת הקלוב ברחוב ס"ט אונורא קץ הקיצין לכל זכויות יתר סר ציאליסטיות וגיוסם הדמוקרטי של מצוקת ההמונים ושל רצונו הפוליטי של העם. ואולם גם המפלגה המתקראת באותו שם משונה, ראדיקאל-סוציאליסטית, ושמהיגה הוא אדוארד הארי, וכן הקבוצה הקטנה ממנה שמיין, המתקראת בשם מזור לא פחות, "רפובליקנים סוציאליסטים" (ושעמה נמנו עד מותם המתימתיקאי וראשי-המיניסטרים הרב-פעמי פול פאני לארא והמדינאי הנודע ארסטיד בריאן) — בורגנים שמאליים אלה אף הם ינקו מסורתם מאותו קלוב מהי פכני בכנסית היעקובינים שבפאריס, מסורת רפובליקנית ואנטיקלאריקאלית שאינה יודעת פשרה.

אך האמנם היתה רוח היעקובינים המושלת ברפובליקה השלישית, שמרבית שבעים שנותיה היתה מונחת בידי מפלגות שמאליות וכמרשמאליות?

דומני שהבקי מעט בהיסטוריה המדינית של הרפובליקה השלישית ומי שהיה עד לעשרים או שליר שים שנותיה האחרונות יודה בעל כרחו כי היעקוביניות לא יצאה בה מגדר הדיבור והזיסטה של הסקסים ומפקדיהתעמולה. בששת ימי המעשה של המדיניות הצרפתית היה שולט לא רוח הקנאות היעקוביני אלא ה"אופורטוניזם" הוירונדיסטי. רוחה המדיני של הרי פובליקה השלישית היתה רוחם של אותם הפרקליטים המפורסמים במהפכה הגדולה, שרובם יצאו מן החבלים האטלנטיים גורמאנדיה וזירונדה ושנלחמו שכם אחד עם היעקובינים לשם ביטול כל זכויות יתר הכרוכות במעמד וביחש, אך נגדם לשם קיום ערך היחיד האנושי שהיה חפשי מן הסירור של "הצדק" והפרוי

פאגאנדה ההמונית. אכן ידם של הפרקליטים הוירונדיסטיים (וארנא, בריסו, בארבארו, רולאן וכו') היתה אז על התחלונה. גורלם היה כגורל כל מתנגדי היעקובינים שלא ענו אמן בפיה מלא אחרי רובאספיאר. אך את מחיר נצחונם הומני שילמה צרפת בשנים מרובות של ריאקציה פוליטית: הקונסוליה הנפוליאונית והאימפריה ואחריה המלוכה הבורגנית המתחדשת.

הרפובליקה הצרפתית השלישית, אשר עלתה יקמה על חרבות האימפריה של נפוליאון השלישי ונתקיימה עד לבגידתם של לאואל ופאטאן, עמדה מבחינה פוליטית על הקו הוירונדיסטי. בתוכה עלה וגבר רוחם של עורכי-הדין הנמלצים אנשי בורדו ורואן, אשר הכרה מהפכנית חוברת בהם עם ניב ספרותי מלוטש, מלחמתיות שנונה עם שאר-רוח פילור סופי וביטחון עצמי בפלגתי עם מבט של ידידות על האמת, תצמח זו כאשר תצמח. לא הקיצוניות היעקוביניות, אלא דוקא רוח הפשרה הוירונדיסטית היא שהיתה, כמדומני, גם הכסיס הרוחני המדיני של המלחמה למען דרייפוס. היעקובינים במובן של הביטחון העצמי המפלגתי והדגמאטיקה הרעיונית היו אותם אנשי-הימין, אשר ה"אמת" של הגנרלים היתה קדור שה להם, וכן איתם הסוציאליסטים סביב ז'יל גאד, אשר גילו אדישות גמורה לענין דרייפוס, לפי שלא רצו להתרועע עם האמת, אם לא בגנם צמחה.

אזירה וירונדיסטית זו גרמה שבהיים המדיניים כרפובליקה השלישית השתתפו אנשי מדע, פילוסוף, פובליקנים וסופרים במספר רב כל כך. ברפובליקה השלישית לא גבה קיר בין ספסל המיניסטרים ובין האקדמיה למדעים, כבארצות אחרות. בצדם של הפוליטיקאים שהם בעלי מלאכה אחת בלשו על ספסל המיניסטרים בפלמנס אנשי האמנות והמדע, אנשי הכתיבה להרמוניה הרוחנית. בדור האחרון לבדו הקימה הרפובליקה השלישית ראשי-מיניסטרים כמתמטיקאי סול סאנלארא, ההיסטוריון לואי בארסטו, והיסטוריון המוסיקה ומבקר-ההברה ליאון בלום.

ככל אנשי המדע והספרות שאיכלסו את החיים הכדיניים של צרפת היה היהודי ליאון בלום לא רק הרגיל ביותר, אלא גם מי שהגיע להרמוניה הרוחנית הנמצלת ביותר. הריני מטעים היהודי ליאון בלום -- אף על פי שלמעשה התחיל בלום מתעסק ביהדותי רק ברכע המאה האחרון מתוך שבעים ושמונה שנות חייו. יסכן, לגופו של דבר, לא היה מכשול

הצדק ליחיד החי, לנפשו ולרוחו ולזכות חירותו מופשטת וחיוורת מבחינה אידיאלית היא הברית החד-שה: היא דת הקדושה, ממשית וקרובה לחיים היא תורת ישראל: היא תורת הצדק, קדושה פירושה משמע תר-צדדיות, משמע קנאות, שלטון הטיור של רעיון ודוגמה על האדם. הצדק אינו יודע עיקרים נוקשים, ציפור-נפשו של הצדק היא האדם וחיו, אם זו ציפור-נפשו, הרי הצדק הוא „אופורטוניסטי“, הוא „זירונדיסטי“, הוא מוכן לא אחת לפשרה עם פרוגר-רמות ואידיאות, ובלבד שלא יקופה הדבר אשר הוא מטרתן הראשונה והאחרונה של כל האידיאולוג-גיות והפרוגרמות: האדם וחירותו, האדם וערכו הא-בושי.

שתי המורשות הללו — המורשה הצרפתית של הצהרת זכויות האדם, אשר מהירותיה אין לגרוע בשל איזה „הכרח“ שהוא, לא עכשו ולא אחר-כך, לא מבחינה רעיונית ולא מבחינה טכסיי-מלחמה; והמורשה הנבואית של הצדק, אשר הוא התיקון הסוציאליסטי והערובה לערך האדם וחירותו — שתי מורשות אלו לא רק סייעו בלום לפתח את שיטתו הפוליטית אלא היו ליסודות האורגניים של רוחו. הן עזרו לו להתגבר על כל המכשולים בדרך להרמוניה רוחנית ולאיון נפשי. הן נתנו ליוצר בלום את הכוח לעצב את מלאכת-המחשבת העיקרית שלו, היא האי-שיות האינטלקטואלית והמוסרית ששמה ליאון בלום. הוא גבר על כל התסביכים הרגילים שבשנאה עצמית של יהודים ושבקשירת כתרים עצמית של יהודים. לא זו בלבד שלא הכחיש את יהדותו מלכתחילה, אלא ניסח אותה כחלק בלתי-נפרד מן האידיאולוגיה הפוליטית והתצורה האישית-הרוחנית שלו. בשעה שבן-דורו של בלום, הסופר המפורסם אנדריי ז'יד, שבין שאר כשלונותיו (אדישות ללא-פשרה כלפי דריי-פוס, קשירת-כתרים בתחילתו לסטאלין וכיו"ב) נכשל גם בכמה וכמה אמירות אנטישמיות, מנסה בספר השני ל„יומנים“ שלו להוכיח שבעיני חברי-לעט ליאון בלום „הגזע היהודי הוא עליון, קרוי למשול, לאחר שמשלו בו זמן רב כל כך“, וכי הוא, בלום, „רואה לו לחובה לעמוד בכל כוחו למען נצחוננו“ — הרי בזה לא גילה ז'יד איזה פשע סמוי של בלום, פשע דביקור חו ב„עם זר“, בלום עצמו גילה את „נאמנותו הכפור לה“ — למעלה מעשר שנים לפני שרשם זאת ז'יד ב־24 בינואר 1914 ב„יומניו“. ז'יד רק פסל וסילף את דביקתו של בלום בעם היהודי, סילף במזיד ובכוונה אנטישמית. בלום כל ימיו צרפתי היה, פטריוט חם ונאמן לצרפת, שנסתכן בסכנות וסבל יסורים יותר מרוב הפוליטיקאים ואנשי הרוח הצרפתיים, תמיד בכללם.

גדול יותר לאותה הרמוניה רוחנית מן המוצא היהודי הזה, אשר רגש החשיבות האנושית הכריח אותו לזכרו והמולת התעמולה האנטישמית לא נתנה לשכחו, אם בלום גבר על מכשול זה של יהדותו יותר מיהודים מתבוללים אחרים בדורו אף הגיע, כיהודי יחיד בתול-דות צרפת, עד לכהונה הרמה של ראשית-מינסטרים, הרי גם דבר זה בא בלי ספק בזכות האוירה הוירוז-דיסטית המתונה של הרפובליקה השלישית, אך על הכל בזכות ההרמוניה הרוחנית והאיון הפנימי אשר אליהם שאף עוד הסטודנט הצעיר בלום ואשר הסופר הצעיר בלום השיג אותם במידה גדולה להפליא.

מבחינה זו של איון נפשי והרמוניה רוחנית, הרי בלום היה בבחינת נולד מהול. הוא היה בשל להרמו-ניה של רוח ולב, עוד לפני ששכלו ורוחו נתבגרו באמת.

כתברו הגדול ד"ר ז'ורז'ס הגיע גם ליאון בלום אל הסוציאליזם מתוך תפיסת-תרבות אינדיבידואליס-טית, ערך האדם וחירותו היחיד היו הבעיה העיקרית אשר העסיקה את הסטודנט והסופר הצעיר בשיחותיו עם מורו לויסאן האר, לחירות פנימית יכול אדם להגיע בדי עמל גם בכוחות שכלו ונפשו הוא, אך היוכל לשמור את חירותו הרוחנית הזאת בשעה שהוא בלתי-בן-חורין מבחינה כלכלית? בלום בן העשרים עומד על כך בשיחותיו עם לויסאן האר, ובן העשרים ושמונה מבטא זאת אחר כך בספר-הביכורים שלו המלא שארירות, שיחות חדשות עם „אקארמאן“ (1901): האדם צריך להיות בן חורין גם מבחוץ כדי שיוכל לקיים בשלימות את המלכות הפנימית של חירותו השכלית והנפשית, כי „האדם אינו יכול להי-יות נסיך מבחינה רוחנית ופוליטית ופושט-יד מבחינה כלכלית“. במרכז הפרובלימטיקה הסוציאליסטית של בלום, מראשיתו, עומד האדם היחיד ובעיותו התרבו-רית, הסוציאליזם משמע הסרת מכשול היצוני כבד מן הדרך המוליכה לחירותו הפנימית של היחיד ולאיון רוחו, אשר שניהם הם יסוד החשיבות והתרבות האי-נושית, סוציאליזם אשר כזה אינו מניח שיכבלוהו ויסיגוהו בחוקים והכרחים כלכליים מחוכמים ומ-פולפלים, „ההכרחים הכלכליים“ המדומים וגם הממ-שיים, נעשים פסולים מכיון שהם פוגעים באדם ובי-חירותו, באדם וערכו, באדם וחירותו.

האין שמירה מוחלטת זו של האדם וחירותו בגדר רעיון מופשט יותר קדי, יהודי יותר מדי? על יהדותו של רעיון זה עמד בלום הצעיר במוקדם, אף ניסח את הדבר בספרו הראשון, שיחות חדשות עם „אקארמאן“. רוח הסוציאליזם הוא רוח נביאי ישראל, הוא רוח זכויות-האדם והצדק לאדם. סוציאליזם כזה רחוק הוא מן ההפשטה, וכי יש לך דבר אנושי ומעשי יותר מן

(מהם שנפלו שמאלה אל הקומוניסטים, מהם שנפלו ימינה אל הפאשיסטים) משום ש„ההכרחים” וההגיון של המאורעות” ציווהו על כך. שמרו אמוניהם להירות ולסוציאליזם רק אותם אנשי הרוח ועסקני המפלגה אשר שמעו ותאינו לאותו הקול היהודי הנבואי, שדיבר מתוכו של בלום, ואשר הזכיר והזהיר השכם והערב, כי מטרת כל מטרת-החיים אינה חניטת דוגמות וקידוש הפשטות רעיוניות, אלא שמירתו והבטחתו של הצדק לאדם החי.

בלום ראש-המיניסטרים טעה ונכשל בלי ספק לא אחת. אך לא באנו למנות כאן את פרטי הכשלונות וההישגים באורה הפוליטי של בלום. גניח את הדבר להיסטוריה. היא זריזה בעשית השבונות, ואולם בנוגע להישג של עצם דמותו, הריבונות מבחינה מוסרית וההרמונית מבחינה שכלית של בלום, ובנוגע לעוז הרוח שהיה כרוך בהכרעתו בבעיה החמורה ביותר של אידיאל הגאולה הסוציאליסטית, הכרעה שהכריעה לגבי צרפת ואף לגבי חלק גדול מן האנושיות — בתחום זה אין לפקפק בפסק-דינה של ההיסטוריה: במותו הלך אחד המנהיגים האצילים, החכמים והאמיצים של הדור.

האיש אשר, אחד מקומץ צירים, הצביע באומץ לב נגד סמכויות לפאטאן, האיש אשר בעוז נפלא ומי עורך דיבר באוני צרפת והעולם מעל ספסל הנאשמים בריאום, היתה לו עוד ארבעים שנה קודם לכן החזות החריפה של היהודי שבו וגם הראיה-למרחוק לגבי התועלת הרוחנית המוסרית שרעיון הצדק הנבואי נורא שא בחובו למען הסוציאליזם הצרפתי וצרפת.

קודמו של בלום, הסוציאליסט החירותי הגדול ז'ן ז'ורזס, לא עמד נוכח הבעיות המוסריות החברתיות שניצבו לפני ליאון בלום. אם הסוציאליזם הצרפתי וצרפת הצליחו לצאת, במידה ניכרת, בשלום, להלכה ולמעשה, מתוך המשבר המסוכן שצמח לסוציאליזם, בעקבות המהפכה הבולשביסטית, מתוך המלחמה בין חירות היחיד והשוויון החברתי, הרי חייבת על כך צרפת תודה לא במעט לחוש הצדק הנבואי היהודי אשר חי בסוציאליסט ליאון בלום, כל הפירושים שנתפרשה הגמרה המארכיטטית מכאן או מכאן לא יישבו, לגבי מרבית מעמד הפרעלים הצרפתי, את הפלוג'ת המוסרית בין חירות וערך מצד אחד ובין „ההכרחים הכלכליים” מצד אחר, לא אחד מן המפרשים שעמד תחילה על צד החירות, נפל אחר כך בנופלים

בשולי התוהו

אברהם בן יצחק (ד"ר אברהם סוזנה), שהלך לעולמו לפני ימים אחדים בקרבת תל-אביב, בחר ב„אדרת השכחה” מדעת, ובחירתו זו היא בלבד הכריעה בדבר, שהליכתו לא הודגשה בשער הירבים. יחיד היה, והשירה העברית תזכור לו חסדו עמה, חסד יחיד ומיוחד בשחר המאה הזאת: את חיתוך-דיבורו השירי, מחוטב ועם זה נטול כל מליצה; את תחישת הטבע החריפה בגוניה ובעושר ביטויה, ביטוי שאין עמו „השתפכות”; ועם אלה את העובדה, כי בשיריו הספורים (הם יצאי לאור במקובץ בזמן הקרוב), שבהם ניכר, בתוך השאר, גם עומק ויקתו לשירה המערבית בת-זמנה, גימא וקיפל תחתיו מהלך דור שלם בהרגשת-הלשון ובהרגשת-העולם.

הוא מיהר לפרוה—ולפרוש ועשה זאת מתוך חימרת-הדין של אצילי-הרוח, אלה „הגאים אשר גאותם עברה גבולי נפשם ותחי כענוות הלובן אחרי העלות הקשת בענן”.

שירו של חיים גורי הוא מתוך ספרו „עד עלות השחר”, העומד להופיע בהוצאת הקיבוץ המאוחד.